

УДК 349.2

О. О. Войтенко
здобувач кафедри правознавства
Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля

ПРИНЦИПИ ТРУДОВОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Постановка проблеми. Принципи права постійно є предметом розгляду науковців та правознавців, проте через їх філософську сутність, мінливість, абстрактність абсолютна більшість аспектів розуміння принципів права вимагає додаткового дослідження і доопрацювання. Будь-які принципи, у тому числі і принципи права, є продуктом людської діяльності, результатом якої вони виступають й інтереси якої вони задовольняють. Принципи є соціальними явищами, як за джерелом виникнення, так і за змістом: їх виникнення зумовлюється потребами суспільного розвитку і в них відображаються закономірності суспільного життя.

Аналіз наукових досліджень. Питання сутності принципів трудового права в науковій літературі знайшло широке відображення. Осмислення природи і ролі принципів права, їх ознак в сучасних умовах досліджували такі науковці, як О. Котюк, О. Скакун, А. Колодій, Т. Петоченко, В. Ковальський, Ю. Шемшученко, Ф. Бурчак, В. Цветков, О. Старчук, О. Руднева, Г. Гончарова, О. Ярошенко, С. Погребняк і багато інших.

Отже, метою цієї статті є аналіз різних підходів до розуміння принципів права загалом та принципів трудового права зокрема, формулювання власних наукових термінів; проведення аналізу співвідношення принципів права та принципів трудового права.

Виклад основного матеріалу. Головними джерелами цих принципів є політика, економіка, мораль, ідеологія, соціальне життя. Принципи права – неодноманітне і неоднозначне явище, до дослідження якого можна і треба підходити з різних боків. з гносеологічної точки зору важливо підкреслити те, що категорія «принцип» тісно пов'язана з категоріями «закономірність» і «сутність». Однопорядковий характер цих понять дає підстави визначати правові принципи через закономірності розвитку суспільства (загальносоціальні принципи) і права (юридичні принципи), а також через сутність і основний зміст останнього [1].

За В. О. Котюком, правові принципи – це головні ідеї, які виражають основні вимоги до системи права тієї чи іншої держави [2, с. 30]. О. Р. Михайленко визначив принципи права як «своєрідний скелет», «арматуру» права, навколо яких групуються правові норми, інститути, групи

законів і які дають правильний орієнтир у правозастосуванні та можуть певною мірою заповнювати прогалини в праві при вирішенні конкретних життєвих ситуацій, що мають юридичне значення [3, с. 103].

На думку О. Ф. Скакун, принципи права містять у собі світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації. Вони виражаються у формі незаперечних вимог (позитивних зобов'язань), які пред'являються до учасників суспільних відносин з метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових і суспільних інтересів [4, с. 240].

Термін «принцип» походить від латинського слова «*principium*», яке означає начало, основа. Водночас, принцип – це те, що лежить в основі певної теорії науки, внутрішнє переконання людини, основне правило поведінки [5, с. 547]. У правовій доктрині під час визначення поняття принципів права науковці вживають такі категорії, як вихідні теоретичні положення, основні, керівні засади (ідеї), загальні нормативно-керівні положення, провідні засади, закономірність, сутність, система координат тощо [6, с. 40].

Таким чином, принцип – це основне, вихідне положення, що лежить в основі будь-якого вчення, теорії, науки, концепції, зумовлює світогляд людини та її поведінку згідно з внутрішніми переконаннями і визначає дію відповідних механізмів. У свою чергу, у загального поняття «принцип» є родові поняття «принцип права», яке втілює в собі всі ознаки загального поняття «принцип», але з урахуванням специфіки правового регулювання. У зв'язку з цим не можна розглядати «принципи права» без урахування їх зв'язку із загальним. Стосовно цього можна зазначити, що загальне є настільки ж реальним та об'єктивним, як і окреме, і тому оцінка загального тільки як розумової абстракції є виразом номіналізму [7, с. 86].

У сучасній правовій та соціальній державі принципами права є те, що підкреслює соціальну значущість права. Не випадково проблема принципів права в теорії права та галузевих юридичних науках підіймається досить часто. Вченими-юристами сучасності та минулого висвітлюються особливості загальноправових, галузевих, міжгалузевих принципів [8, с. 71].

Принципи права є загальнообов'язковими, оскільки засадничих ідей повинні дотримуватися

суб'єкти правотворчості під час здійснення правового регулювання суспільних відносин. Принципи права існують задовго до виникнення позитивного права, є основою для його формування й визначають зміст і спрямованість норм» [6, с. 42].

Актуальним є питання співвідношення правових принципів і норм-принципів. Норми-принципи практично ніколи не містять класичної структури правової норми: гіпотеза, диспозиція, санкція. Вони дійсно здебільшого лише окреслюють загальні правила, на яких, в свою чергу, будується ціла система інших норм. У такий спосіб, закономірно, що, не маючи конкретно регулятивного характеру, норми-принципи за своєю природою повинні вміщуватися в актах вищої юридичної сили – конституціях держав, конституційних законах, кодексах. На конституційному рівні вони мають здебільшого бланкетний характер [9, с. 225].

Принципи права, зокрема галузеві, якраз то і створюються чи то людською думкою, чи то виводяться самою практикою правозастосування, мають ысторичну обумовленість. Як вказує А.М. Колодій, приміром, для рабовласницького типу характерний принцип рівності власників-товаровиробників і нерівність між вільним населенням та рабами. Принцип теологічного світогляду є визначальним в епоху феодального ладу, а головний принцип буржуазного права – це свобода й рівність, суверенітет народу, приватна власність [10, с. 15].

Принципи права не є правилами поведінки і не мають головних елементів правової норми: гіпотези, диспозиції, санкції. Тому за допомогою правового принципу неможливо врегулювати конкретне суспільне відношення. Правовий принцип дозволяє зрозуміти суть правової норми, що регулює дане суспільне відношення чи має регулювати. Таким чином, правові принципи впливають на зміст як діючих, так і майбутніх норм права [11, с. 186].

Зasadничі ідеї можуть вважатись основними принципами трудового права лише тоді, коли вони відповідають певним вимогам. Варто зауважити, що поняття принципів трудового права повністю ґрунтується на основних ознаках принципів права, оскільки є їхнім галузевим різновидом.

Розглядаючи будь-яке явище, окрім його визначення, необхідно наголосити й на ознаках. Так, до ознак принципів трудового права можна віднести:

1) історичний характер. Сучасні уявлення про єдність історичного і логічного є втіленням діалектичних закономірностей розвитку. Саме сутність історичного руху, діалектика історії сучасності може бути зрозумілою за умови розкриття логіки правового життя. Якщо казати про закономірності руху правових реалій, то тут важливо розкрити процеси і форми реалізації права, його функцій, а також виникнення нових правових регуляторів, комунікаторів права, якими є сучасна пра-

вова культура й правова ментальність [12, с. 32]. Знання минулого необхідне, аби зрозуміти сьогодення. Тож історичне дослідження є об'єктивною необхідністю, джерелом інформації, без якої неможливий ґрунтовний всебічний аналіз поточних подій та аргументоване прогнозування майбутнього;

2) їх об'єктивну зумовленість. Зазначена характеристика відстоюється позитивістами, які зауважують, що принципи права існують реально й об'єктивно, у самому праві та зумовлені економічним і соціально-політичним устроєм суспільства, особливостями функціонування політичної системи. Сучасна теорія та практика трудового права вимагає врахування економічних трансформацій зокрема, та цивілізаційних змін загалом. Необхідно зважати на процеси гуманізацію організації праці, інтелектуалізації та інформатизації, творчий складник характеру робочої сили, запровадження інноваційних форм мотивації праці, необхідність перманентного процесу навчання персоналу. Ігнорування цих специфікацій може призвести до витоку висококваліфікованих кадрів з країни і не створити необхідних умов для конкурентоспроможної діяльності;

3) їх регулятивний характер. Так, науковці пояснювали зазначену ознаку тим, що принципи права – це продукт свідомості й волі людей, які містять певні веління, приписи, правила поведінки, що реалізуються в життя суспільством і державою [13, с. 12]. Інші зазначають, що регулювання суспільних відносин за допомогою принципів права здійснюється лише в окремих випадках, зокрема за відсутності подібної норми для регулювання суспільних відносин (аналогія закону) застосовуються загальні принципи права (аналогія права) [6, с. 42].

А. М. Колодій обґрунтував нормативно-регулятивний характер принципів права, який проявляється у здатності принципів регулювати суспільні відносини з більш високих, абстрактних позицій, ніж правові норми, а також загальнообов'язковість (принципи, зафіксовані у праві, набувають значення загальних правил поведінки, яким властивий загальнообов'язковий державно-владний характер) [10, с. 11].

Найбільш яскраво регулятивна функція принципів трудового права проявляється при подоланні прогалін в праві. Необхідна наголосити, що прогаліни трудового права – це відсутність нормативно-правового регулювання суспільних трудових відносин, яке унеможливорює або ускладнює застосування норм трудового права на ці суспільні відносини, що потребують правового регулювання, зокрема, під час виникнення трудового спору.

Прикладом прогаліни у трудовому праві є ситуація, яка до 8 вересня 2005 р. мала місце щодо забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок. Аналіз результатів виконання

Національного плану дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001–2005 роки та підготовка Державної доповіді про виконання в Україні Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок свідчать про те, що проблема дискримінації за ознакою статі в Україні існує [14].

Особливим аспектом становлення громадянського суспільства в Україні є, на нашу думку, саме трансформація гендерних стосунків, адже дискримінація за ознакою статі спостерігається в усіх сферах життя суспільства. Статтею 24 Основного Закону закріплено рівність прав жінок і чоловіків в усіх головних сферах життєдіяльності. Як відомо, Україна ратифікувала більшість міжнародних документів в галузі захисту прав людини, зокрема 24 грудня 1980 р. – Конвенцію ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок». Україна також приєдналась до Пекінської декларації та Платформи дій, схвалених IV Всесвітньою конференцією із становища жінок (1995 р.). Держава має неупинно рухатися у напрямі подолання гендерної нерівності, усуваючи бар'єри на шляху жінок до всіх сфер громадського життя. На часі розробка і впровадження державної стратегії, що дасть змогу жінкам урівноважити свою громадську діяльність і сімейне життя. Її підґрунтям має стати відродження демократичних традицій історично високого суспільного статусу української жінки, підтримання прагнень жінок розширити свої можливості й заявити про свій повноцінний статус членів громадянського суспільства [15, с. 43].

Настав час якнайшвидшої реалізації зазначених та інших положень цього прийнятого ще у вересні 2005 р. Закону. Адже, незважаючи на чіткий припис п. 2 розд. VII «Прикінцеві положення» Закону, Кабінет Міністрів України станом на грудень 2007 р. так і не спромігся: подати на розгляд Верховної Ради пропозиції щодо внесення до законів України змін, які впливають із названого Закону (в першу чергу щодо відповідальності за порушення законодавства про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків); привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом; забезпечити прийняття нормативно-правових актів, що впливають із зазначеного Закону; забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади прийнятих ними нормативно-правових актів, що суперечать вимогам Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [16, с. 194]. Слід наголосити, що у разі виникнення трудового спору з зазначеного питання, саме принципи трудового права можуть стати основою для його вирішення та з'ясування об'єктивної істини по справі.

Бачимо, що найбільш яскраво регулятивна функція принципів трудового права проявляється при подоланні прогалин в праві. Проте подоланням прогалин у праві не обмежується регулятивну роль принципів трудового права. Окрім цього, регулятивну роль принципів трудового права не слід вважати виключно факультативною порівняно з нормами права, принципи права можуть мати пряму регулятивну дію. Крім того, ще одним проявом регулятивної ролі принципів права є необхідність звернення до них при тлумаченні норм трудового права.

4) їх нормативність, яку визначають через ознаки норм права, указуючи на те, що принципи права є загальнообов'язковими, формально визначеними та встановленими державою. Принципи права є загальнообов'язковими, оскільки засадничих ідей повинні дотримуватися суб'єкти правотворчості під час здійснення правового регулювання суспільних відносин. За принципами трудового права ознаку нормативності можна мотивувати тим, що принципи трудового права проявляють свою дію на трудові відносини неодноразово, не вичерпуються разовим використанням, стосуються персонально невизначеного кола осіб. Принципи трудового права здатні здійснювати ідейний, інформаційно-просвітницький загальний вплив на трудові відносини, оскільки вони офіційно визначають важливіші основи організації праці;

5) їх універсальність, вищу імперативність та загальну значущість. Під універсальністю принципів права необхідно розуміти те, що ними пронизана вся юридична матерія та що вони повинні враховуватись у будь-якій правовій ситуації. Вища імперативність свідчить про те, що правові норми, які не вважаються принципами, повинні з них випливати та їм відповідати. І, нарешті, загальнозначимість принципів права полягає в тому, що вони спрямовують весь механізм правового регулювання суспільних відносин.

6) їх системність та взаємоузгодженість. Слід зазначити, що незважаючи на різноманіття інтерпретацій сутності права, характерною властивістю є переважання «системного» підходу.

7) їх стабільність. Якщо норми права є мінливими та приймаються для врегулювання відносин, які існують у суспільстві, то принципи права довготривалі, що, в свою чергу, свідчить про їх стабільність.

Для забезпечення послідовності нормотворчої діяльності в трудовій галузі права на особливу увагу заслуговує принцип стабільності, який водночас може розглядатися як загальноправовий принцип, так і спеціально-галузеве вихідне положення. В аспекті даного дослідження нас цікавитиме саме специфіка спеціально-галузевих проявів принципу стабільності в межах суспільних відносин, які мають місце у сфері трудового

права. Відповідний принцип має надзвичайно велике значення для забезпечення належності конструювання нормативних приписів трудового законодавства. Він забезпечує послідовність нормотворчої практики, фактично створює умови для переходу від старих правил нормативної регламентації до нових алгоритмів упорядкування суспільної взаємодії.

8) їх правова визначеність. Вимога визначеності – одна з перших і найсуттєвіших вимог, що висувуються людиною до права. Її важливість досить давно усвідомлюється європейською культурою. Основу принципу правової визначеності утворює концепція передбачуваності. Згідно з нею люди повинні мати змогу планувати свої дії з упевненістю, що знають про їх правові наслідки [17, с. 25].

Важливість принципу правової визначеності у трудовому праві зумовлена необхідністю його застосування як у правотворчому, так і правозастосовчому процесах. Зокрема він вимагає, щоб трудові нормативно-правові акти були чіткими, простими, діяли на майбутнє й обов'язково виконувалися. Правова визначеність трудових процесуальних норм повинна полягати у встановленні чітких процесуальних строків – півдоби, тиждень, півтора року тощо.

Висновок. Таким чином, трудове право складає собою галузь права, в основу якої покладені загальні ідеї, що створюють передумови для досягнення його цілей та функцій і пов'язують норми трудового права із реальними трудовими відносинами. Ці найбільш загальні ідеї і є принципами трудового права. Без розуміння їх сутності неможливо збагнути призначення трудового права загалом та його інститутів зокрема.

Принципи трудового права охоплюють всю правову матерію (норми трудового права, трудові відносини), а також надають їй послідовності, логічності, збалансованості інтересів працівника та роботодавця. У принципах трудового права синтезується національний досвід розвитку трудового права з практикою іноземних держав та міжнародних інституцій у сфері трудового права. Принципи відіграють роль орієнтирів у формуванні майбутніх норм трудового права. Еволюція трудового права повинна походити від ідеї (принципу) до норми, через реалізацію трудової норми – до об'єктивізації суспільної практики. Лише тоді принципи трудового права будуть визначати напрямки розвитку трудового права в контексті захисту та гарантування основоположних трудових прав людини і громадянина.

Література

1. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 40–44
2. Котюк В. О. Теорія права : курс лекцій : навч. посібник для юрид. фак. вузів. К. : Вентурі, 1996. 208 с.

3. Михайленко А. Р. Основы государства и права. К. : Фемина, 1994. 120 с.

4. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник. Харьков : Консум, Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.

5. Словник іншомовних слів. О. С. Мельничук; за ред. О. С. Мельничук. К., 1974. 547 с.

6. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40–43.

7. Тугаринов В. П. Соотношение категорий диалектического материализма. Л. : ЛГУ, 1956. 136 с.

8. Полянничко А. О. До питання про принципи та норми права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2013. Випуск 22. Частина I. Том 1. С. 71–73.

9. Нечипорук С. В. Конституційні засади організації та функціонування судової влади в Україні (питання теорії і практики) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / С. В. Нечипорук. К., 2011. 225 с.

10. Колодій А. М. Принципи права України. К. : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

11. Петоченко Т. М. Функции и принципы трудового права Республики Беларусь: общая характеристика и виды. *Современные проблемы правоведения. Сборник научных трудов*. 2011. Випуск 1. Минск: БГЭУ. С. 186–201.

12. Ковальський В. С. Охоронна функція права : монографія / В. С. Ковальський. К. : Юрінком Інтер, 2010. 336 с.

13. Міжнародно-правові аспекти Конституції України / [Ю. С. Шемшученко, Ф. Г. Бурчак, В. В. Цветков та ін.]; під ред. В. М. Семенов, О. Я. Прагнюк. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К. : Ін Юре, 1997. 29 с.

14. Про схвалення Концепції Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006–2010 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.07.2006 р., № 384-р. *Офіц. вісн. України*. 2006. № 27. Ст. 1972.

15. Руднева О. М., Гончарова Г. С. Проблеми правового регулювання праці жінок в умовах становлення ринкової економіки. *Еволюція правового становлення жінок: історія і сучасність*. Х., 2000. С. 42–67.

16. Ярошенко О. М. Види прогалин у трудовому праві та перспективи реформування законодавства про працю України. *Вісник Академії правових наук*. № 1 (52). С. 192–199.

17. Погребняк С. П. Основоположні принципи права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / С. П. Погребняк. Х., 2009. 41 с.

Анотація

Войтенко О. О. Принципи трудового права в системі засобів правового регулювання трудових відносин. – Стаття.

У статті проводиться аналіз поняття принципів трудового права, через ознаки цього поняття розкривається внутрішня єдність його складових елементів, базуючись при цьому на декількох концепціях та поглядах. Зазначено, що принципи права – неоднозначне і неоднозначне явище, до дослідження якого можна і треба підходити з різних боків, розкритий їх зміст з гносеологічної точки зору. Звертається увага на те, що найбільш яскраво регулятивна функція принципів трудового права проявляється при подоланні прогалин в праві. Робиться висновок, що принципи трудового права охо-

плюють всю правову матерію (норми трудового права, трудові відносини), а також надають їй послідовності, логічності, збалансованості інтересів працівника та роботодавця.

Ключові слова: принципи, трудове право, правове регулювання, трудові відносини, галузь права.

Аннотация

Войтенко О. О. Принципы трудового права в системе средств правового регулирования трудовых отношений. – Статья.

В статье проводится анализ понятия принцип трудового права, через признаки этого понятия раскрывается внутреннее единство его составляющих элементов, основываясь при этом на нескольких концепциях и взглядах. Отмечено, что принципы права – неоднобразное и неоднозначное явление, исследование которого можно и нужно проводить с разных сторон, раскрывается их содержание с гносеологической точки зрения. Обращается внимание и на то, что наиболее ярко регулятивная функция принципов трудового права проявляется при преодолении пробелов в праве. Делается вывод, что принципы трудового права охватывают всю правовую материю (нормы трудового права, трудовые отношения), а также наделяют ее последовательностью, логичностью, сбалансированностью интересов работника и работодателя.

Ключевые слова: принципы, трудовое право, правовое регулирование, трудовые отношения, отрасль права.

Summary

Voitenko O. O. Principles of labor law in the system of legal regulation of labor relations. – Article.

The article analyzes the concept of the principle of labor law, because of the features of this concept reveals the internal unity of its constituent elements, based on several concepts and views. It is stated that the principles of law are an ambiguous and ambiguous phenomenon, the study of which can and must be approached from different sides, their meaning is revealed from the epistemological point of view. Attention is drawn to the fact that the most clearly regulatory function of the principles of labor law is manifested in overcoming the gaps in law. It is concluded that the principles of labor law cover all legal matter (labor law rules, labor relations), as well as give it consistency, logic, balance of interests of the employee and the employer.

Principles of law are constantly subject to review by scholars and jurists, but because of their philosophical essence, variability, abstractness, the vast majority of aspects of understanding the principles of law require further study and refinement. Any principles, including the principles of law, are the product of human activity, the result of which they advocate and the interests of which they satisfy. Principles are social phenomena, both in origin and content: their emergence is conditioned by the needs of social development and reflects the patterns of social life.

Key words: principles, labor law, legal regulation, labor relations, branch of law.